

Л. Шугасва

**РЕЛІГІЙНІ УТВОРЕННЯ ІСТИННО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ Й
ІСТИННО-ПРАВОСЛАВНИХ ХРИСТІЯН ЯК ФОРМА
ПРОТИСТОЯННЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ**

23 січня 1918 р. з'явився декрет Ради народних комісарів "Про відокремлення церкви від держави і церкви від школи". Цим актом радянська держава конституювалась як світська держава. Декрет зрівнював у правах представників усіх віросповідань, віруючих і невіруючих. Релігія оголошувалась приватною справою громадян. У зв'язку з цим припинялись державні асигнування на потреби церкви. Оголосивши релігію приватною справою громадян, декрет, природно, навчання релігії відніс до приватних занять, які здійснюються поза державними і громадськими закладами.

Декрет поставив Православну церкву в складне становище. Ні морально, ні організаційно, ні матеріально церква не була готова жити за новими правилами. У декреті не оговорювався жодний перехідний етап між старим і новим статусом церкви. Конфронтація між Православною церквою і радянською державою була неминучою. Особливо гострого характеру вона набула у 1922-1923 рр., коли під приводом боротьби з голодом у Поволжі були конфісковані церковні цінності, у тому числі і ті, які за канонічним положенням не могли бути використані інакше, ніж з богослужбовою метою. Патріарх Тихон рішуче виступив проти вилучення таких церковних цінностей для потреб голодуючих, і закликав парафіян активно протидіяти декрету. Тільки після смерті патріарха і публікації його "Заповіту" від 7 квітня 1925 р. відносини між Православною церквою і державою поступово стали нормалізуватися на засадах принципу аполітичності церкви, невтручання її в державні справи.

Врегулювання церковно-державних відносин здійснюється при наступникові патріарха Тихона місцеблюстителі патріаршого престолу (а згодом і патріарха) Сергію. Митрополит Сергій повів рішучу боротьбу проти тих, хто, які намагався повернути церкву на шлях протистояння з радянською владою. У 1927 р. Сергій (Страгородський) підписав декларацію, у якій закликав віруючих і духовенство активно підтримувати радянську владу. Декларація викликала неоднозначну реакцію як з боку православного духовенства, так і парафіян. Так, заснована у 1921 р. представниками церковної еміграції Російська православна церква за кордоном виступила проти нормалізації відносин з радянською державою. У зв'язку з тим, що організаційне оформлення Російської православної

церкви за кордоном відбулося у місті Сремські Карловці (Югославія), ця організація отримала назву “Карловацький розкол”.

З точки зору віровчення і культу Російська православна церква за кордоном залишилась у межах традиційного православ'я. І тому вона залишилась і залишається правдивою Православною церквою. Її особливість полягає в тому, що вона вийшла із канонічного підкорення і евхаристичного спілкування з Патріархом Московським і Всія Русі і утворила власні керівні структури.

У той же час, у 1927 р. у зв'язку з тими ж подіями, які призвели до утворення Російської православної церкви за кордоном, на території Радянського Союзу виникла Істинно-Православна церква (ІПЦ). Общини цієї церкви на чолі з митрополитом Йосипом (Петровим) перейшли на нелегальне становище. Така офіційна версія виникнення Істинно-Православної церкви. У ході нашого дослідження ми відзначаємо, що виникнення ІПЦ не було викликане лише проголошенням Декларації митрополита Сергія у 1927 р. Цей рух зародився значно раніше, ще при патріархові Тихоні, як протидія частини духовенства антицерковній політиці більшовиків. Цей факт відзначався співробітниками ДПУ у “Звинувачувальних висновках” у групових справах ІПЦ, де підкреслювалося, що “боротьба проти Радвлади із сторони Православної церкви з початку Жовтневої революції знайшла, перш за все, своє відображення і на діяльності церковного Собору 1917-1918 рр. На обраного на Соборі 1917-1918 рр. патріарха Тихона дивилися не лише як на главу церкви, але й як на главу нації”¹. Проголошення Декларації митрополита Сергія, в якій між Православною церквою і богоборницькою державою, по суті, був поставлений знак рівності, підвело ризику в остаточній поляризації духовенства і віруючих. Всюди стали з'являтися “антисергіївські” приходи і, за влучним висловом І.І. Осипової, “нерозуміючі”². Ми погоджуємось з І. Осиповою, що неприйняття ними митрополита Сергія і його політики були різними: одні вважали його людиною, яка перевищила свої повноваження, інші – порушником канонічних устоїв, треті – еретиком, а деякі навіть – боговідступником³.

Опозиційне духовенство і віруючі не могли змиритися з проголошеною митрополитом Сергієм вимогою про молебни за радянську владу, яка не припиняла гонінь на Православну церкву.

З метою висловити спільну позицію стосовно до політики Сергія, а також визначитися у своїх подальших діях, антисергіївські групи і окремі архієреї ініціювали проведення предсоборів, які пройшли по всій державі.

У листопаді 1927 р. такий предсобор відбувся у Києві. Результатом його став заклик “До чад Російської церкви”. У ньому відзначалося, що

в результаті зрадницької політики митрополита Сергія "...брехня стала законом і підвалиною людського життя. Слово людське втратило всілякий зв'язок з Істиною, з праведним словом, втратило всяке право на довіру і повагу. Люди втратили віру один в одного і потопують в океані обману і лицемірства, нещирості і фальші"⁴. І саме на київському предсоборі була висловлена сама сутність розбіжностей між опозиційним духовенством і митрополитом Сергієм: "І здається нам, що не ми, а митрополит Сергій і його сподвижники перебувають у полоні жадливої мрії, що можна будувати Церкву на людиноугодництві і неправді. Ми ж стверджуємо, що брехня породжує лише брехню, і не може вона бути фундаментом Церкви"⁵.

Для радянської влади декларація Сергія стала тим поворотним пунктом, з якого, на думку слідчих, і розпочалось практичне оформлення "організаційної структури ІПЦ", коли "крайні праві круги церковників побачили в цій Декларації зраду православ'ю і зраду інтересів церкви і повели з нею рішучу боротьбу, і оформились у кінці 1927 – на початку 1928 року у нове угруповання. Це нове угруповання, яке присвоїло собі назву "Істинно-Православна Церква", увібрало в себе найбільш непримирненні щодо радянської влади контрреволюційні кола церковників і соціально-ворожі радвладі елементи із так званих мирян"⁶.

У короткому довіднику "Русская Истинно-православная церковь" за 1999 р. єпископ Агафангел усю вину за розкол Православної церкви у 1927 р. покладав на митрополита Сергія⁷. Агафангел наголошує, що церква, яка не мала можливості в умовах гонінь скликати собор і засудити дії митрополита Сергія, змушена була поступово переходити на нелегальне становище⁸.

Тобто, на самому початку своєї діяльності, Істинно-Православна церква намагалася діяти цілком легально і лише цілком об'єктивні обставини змусили її парафіян перейти на нелегальний стан. Ми акцентуємо свою увагу на нелегальній діяльності цього релігійного об'єднання, тому що, на нашу думку, саме нелегальне становище ІПЦ було одним із тих факторів, які привели науковців до неоднозначного трактування ІПЦ. Деякі науковці відносять ІПЦ не до сект православного походження, а до позацерковних православних течій⁹. Нам більше імпонує думка, що ІПЦ є не сектантським об'єднанням, а позацерковним православним утворенням, і ми спробуємо цю думку аргументувати.

У 1931 р. відбувся гучний процес у справі про всесоюзну контрреволюційну організацію церковників (ІПЦ). Керівником громад Істинно-Православної церкви в Україні був єпископ Павло Кратиров, якому підкорялися громади Харківської, Дніпропетровської, Київської, Одеської областей¹⁰. Взагалі на 1931 р. в Україні існувало 50 громад

ІПЦ¹¹ У тому ж році вони всі були практично знищені¹²¹². Найбільш чітко охарактеризував організацію ІПЦ протоієрей Андрій Жураковський, керівник однієї з громад Києва: "...влада визнається безбожною, богоборською, яка веде переслідування церкви і віри. Лояльність по відношенню до радянської влади послідовниками ІПХ визнається неможливою"¹³.

Релігійне утворення Істинної-Православної церкви в основному зберегло віровчення і обряди православ'я, хоча має й свої особливості. Центрами діяльності ІПЦ є домашні церкви і монастирі ("монастирки"). Вступ до громади і участь у молебнах дозволяється лише після суворої перевірки і за рекомендаціями довірених людей¹⁴. Що стосується керівництва громадами ІПЦ, то єпископ Агафангел з цього приводу писав: "Внаслідок безпрецедентних в історії церкви гонінь, ІПЦ не могла мати свого центрального управління і навіть не могла дати наступне покоління єпископату. Часто траплялось так, що священик, який окормлював общину, помирав, і люди, які не знали більш нікого із катакомбного священства, десятиліттями збирались на могилі свого батюшки, вичитували "мирським чином" церковні чинопослідування"¹⁵.

Очевидно, що саме діяльність організації у глибокому підпіллі, складність вступу до неї, жорстоке переслідування з боку влади давали підстави відносити організацію Істинно-Православної церкви до сектантського утворення.

У згадуваній вище справі про всесоюзну монархічну контрреволюційну організацію церковників (ІПЦ) 1931 р. звертає на себе увагу той факт, що слідство враховувало місцеву специфіку: в Україні було багато заможних сіл, де повинна була проводитися швидкими темпами колективізація, а через те у показаннях багатьох звинувачуваних з'явилися "признання", що "центр тяжіння антирадянської роботи був перенесений контрреволюційною організацією на село і основна увага керівників зверталась на зрив колективізації"¹⁶. Але при цьому підкреслювалося, що "свої антирадянські дії по обробці селянства часто прикривали релігійною формою, намагаючись надати їм характеру "захисту Православ'я"¹⁷.

Про масштабність операції ДПУ в Україні проти ІПЦ говорить кількість районів, у яких діяли громади релігійного об'єднання: київська група включала в себе власне Київ і область з районами; у харківську групу входили Харківський, Бердянський, Кадіївський, Сумський і Слов'янський райони; в одеську групу входили Зінов'євський, Олександрійський, Миколаївський, Херсонський, Полтавський райони і місто Харків; в дніпропетровську групу входили Нижньо-Московський, Криворізький і Ладиженський райони¹⁸.

Інтерес представляють і численні свідчення про існування в Україні підпільних чернечих общин; про спроби організувати в Києві системи гуртків для морального християнського виховання дітей і молоді. У 1931 р. ГПУ переможно повідомляє про те, що всі громади ІПЦ в Україні знищені. Але у 1958 р. була виявлена община ІПЦ на чолі з Бесхутрим, Симоненком і Чичкалем, яка проводила роботу щодо відтворення підпілля у Харківській області¹⁹. У ряді районів громада мала явочні квартири, була створена катакомбна церква, проводилися молебни, зберігалась література релігійного змісту. У тому ж таки році була розкрита група ІПЦ у Луганській області на чолі з Сорокіним, Белих і Цимбалом²⁰. До речі, саме Г. Цимбал є автором "Маніфесту православних християн", у якому викладена коротка історія ІПЦ і основи її віровчення²¹.

Ми вже згадували, що в перші роки своєї діяльності ІПЦ мало чим відрізнялася від Православної церкви в обрядовості і основах віровчення. Але згодом, особливо після масових репресій з боку радянської влади, формуються характерні риси ІПЦ. Таким було вшанування членів царської родини Романових: їх портрети зберігалися як священні реліквії, а керівникам громад часто присвоювали імена російських царів або їх родичів. Листування між членами громад або ж їх керівниками здійснювалася за допомогою спеціального шифру і через підставних осіб. Хоча послідовники ІПЦ не визнали і не визнають над собою влади православного патріарха, але інститут священства вони зберегли.

Найбільш відчутною різницею між Православною церквою й Істинно-Православною церквою є потужні апокаліптичні настрої останньої. Одразу після революції велика кількість православних віруючих оголосила про скорі падіння "влади антихриста" і кінець світу. Поширювалися чутки про те, що "звіру, який вийшов із безодні", від Бога дано бути при владі 42 місяці (Апок. 13,5). Незважаючи на те, що очікуваний кінець світу у другій половині 1921 р. не наступив, апокаліптичні очікування все посилювались.

Такі настрої властиві багатьом релігійним утворенням як православного, так і протестантського походження. І формування апокаліпсизму Істинно-Православною церквою могло б і не викликати особливого інтересу, якби не той факт, що саме апокаліптичні очікування стали домінантою у новому релігійному об'єднанні. Так, парафіянка ІПЦ с. Тхорин Овруцького району Житомирської області М Шмаюн пророкувала близький кінець світу і у зв'язку з цим радила не ходити дітям до школи, не відвідувати Православну церкву і не брати участі в богослужіннях, оскільки священники зрадили Бога на користь безбожного комунізму²². А це вже був 1973 рік. Уся життєдіяльність членів Істинно-

Православної церкви була підкорена очікуванню апокаліпсиса. Вважалось, що провісником близького кінця світу є поява Антихриста у вигляді радянської влади, а тому все, що таким чи іншим чином зв'язано з цією владою, необхідно бойкотувати, не визнавати, знищувати. Апокаліптичною пропагандою займалися практично всі члени ІПЦ, незалежно від освітнього цензу і широти світогляду, адже серед її послідовників була значна кількість людей по-справжньому освічених²³. Члени Істинно-Православної церкви закликали віруючих до відмови від будь-яких форм співробітництва з радянською владою, від участі у виборах у державні структури, у роботі радянських підприємств й установ, бойкотували колгоспне будівництво²⁴.

Отже, головним чинником виникнення і становлення релігійного об'єднання Істинно-Православної церкви стало утвердження радянської влади. Частина парафіян Православної церкви в силу свого сформованого світогляду не могла прийняти і не прийняла ідеології і світобачення нової влади. Усі засоби пропаганди вчення Істинно-Православної церкви і методи боротьби були спрямовані на відновлення старого, звичного способу життя, на взаєморозуміння між церквою і державою, проти насильницької ідеології тоталітаризму. У той же час виникнення Істинно-Православної церкви стало розколом у лоні Православної церкви, розколом болючим і тривалим.

Не зважаючи на репресії з боку радянської влади (лише у 1931 р. у справі організації було репресовано 260 чоловік²⁵, при цьому керівників громад було засуджено до вищої міри покарання з наступною заміною на 10-12 років позбавлення волі, а пересічних членів громад – до 3-5 років позбавлення волі або заслання за антидержавну і антирадянську діяльність)²⁶, усе ж громади Істинно-Православної церкви продовжували існувати. Так, у 1961 р. громада Істинно-Православної церкви діяла у м. Ірпінь Київської області. До речі, вона діє й нині²⁷. У 1973 р. фактично діяли, але перебували поза реєстрацією громад ІПЦ у м. Кам'янці-Подільському Хмельницької області (громада нараховувала близько 40 осіб), у м. Каневі Черкаської області; одна громада ІПЦ діяла у Прилукському районі Чернігівської області²⁸. У 1974 р. громада ІПЦ діяла у м. Донецьку²⁹, у Полтавській області³⁰, у 1977 р. – у м. Миколаєві. Саме про неї уповноважений у справах релігій по Миколаївській області повідомляв, що члени цієї громади: "...не визнають законодавства про релігійні культу, участі у виборах влади не беруть, Православну церкву не відвідують, моляться у себе вдома"³¹; у тому ж 1977 р. уповноважений у справах релігій по Черкаській області повідомляв, що в м. Золотоноші діє незареєстрована громада ІПЦ, "...яка у проповідях приділяє велику увагу есхатологічним

мотивам, громадянські обов'язки її члени не виконують, особливо під час виборів у місцеві і центральні органи влади³², у тому ж 1977 р. три громади ІПЦ діяли у Чернігівській області³³. Ці дані, на нашу думку, далеко не відповідають дійсності. По-перше, що громади ІПЦ дійсно діяли абсолютно таємно, по-друге, складання звітів цілком залежало від добросовісності відповідальних за те людей, по-третє і найважливіше – доступ до багатьох матеріалів Архіву СБ України досі, а у Центральному державному архіві вищих органів влади України, у фонді 4648, який ми використовуємо у своєму дослідженні, опис 6 міститься під грифом “Таємно”, і, очевидно, що дослідники ще не скоро ним скористаються. Це зауваження стосується і всіх інших об'єктів нашого дослідження.

З приходом незалежності в Україну громади істинно-православної церкви практично всі перейшли на легальне становище. У м. Ірпінь діє громада, яка належить до Кримської єпархії ІПЦ; у м. Києві – Кримська єпархія, м. Миколаїв – Одеська єпархія, м. Одеса – Одеська єпархія, с. Розсохи, Деражненського району Хмельницької області – Кримська єпархія, м. Севастополь – Кримська єпархія, м. Сімферополь – Кримська єпархія, м. Суходольськ Луганської області – Одеська єпархія, м. Херсон – Одеська єпархія, м. Чернігів – Кримська єпархія³⁴.

Релігійне об'єднання істинно-православних християн з'являється наприкінці 30-х років ХХ ст. у межах діяльності Істинно-Православної церкви. Ф.Федоренко причину виникнення істинно-православного християнства вбачав у розпаді громад Істинно-Православної церкви у 40-х роках ХХ ст. і на її уламках – виникнення нового релігійного об'єднання – істинно-православного християнства³⁵. Ми не можемо погодитись з таким баченням і аргументацією виникнення істинно-православного християнства. Адже попередні наші матеріали свідчать про те, що ІПЦ у 40-х роках ХХ ст. не розпалась і досі успішно діє по. На нашу думку, виникнення у лоні ІПЦ наприкінці 30-х років ХХ ст. ІПХ слід шукати у результатах тих жахливих репресій, які випали у 30-ті роки на долю послідовників ІПЦ.

Істотним питанням у вивченні становлення і трансформації ІПХ є питання про виокремлення ІПХ за низкою характеристик і ознак. Справа в тому, що деякі дослідники, наприклад О.І. Дем'янов, не вбачали особливої різниці між ІПЦ й ІПХ³⁶. Та й радянські чиновники не дуже вдавались до аналітичної роботи, оскільки інформації в Раду у справах релігій при Раді міністрів подавались переважно під спільною назвою. Наприклад, уповноважений у справах релігій по Миколаївській області повідомляв, що у 1977 р. у м. Миколаєві діяла громада ІПЦ-ІПХ³⁷, а в 1973 р. громаду леонтіївців віднесли до ІПХ³⁸.

Послідовники істинно-православного християнства не заперечують Православну церкву взагалі, а лише сучасну їм Православну церкву. Вони не визнають сучасного їм духовенства, відмовляються від здійснюваних ним таїнств.

На відміну від ІПЦ, істинно-православні християни по-своєму трактують вчення про Святу Трійцю. Особливо це стосується Ісуса Христа і Святого Духа. Заперечення права священнослужителів на посередництво між віруючими і Богом знайшло своє обґрунтування у віровченні. Істинно православні християни вважають, що Бог-син може безпосередньо, без священників спілкуватися зі слугами Божими. Дух Святий також без посередництва священників може освячувати своєю благодаттю весь навколишній світ, житло, вселятися в окремих віруючих³⁹. Спілкування з ним може відбуватися всюди, де проголошуються молитви Богу. І як, вважають істинно-православні християни, немає необхідності у священниках, таїнствах і храмах⁴⁰. Усе ж у запереченні таїнств ІПХ не послідовні. Вони заперечують таїнство священства, миропомазання, освячення, а покаяння і причастя, хоча і визнаються, але втрачають свій православний смисл. Справа в тому, що ІПХ відчувала гострий брак священнослужителів, і тому його члени, які не мали можливості покаятися, сповідатися в "істинних" священників, робили це публічно. Публічна сповідь полягала в тому, що після завершення обідні, у будь-яке релігійне свято, віруючі по черзі ставали перед іконами і калялись у своїх гріхах⁴¹. На думку віруючих, цього було достатньо, адже сповідував їх сам Бог, перед зображенням якого вони сповідувались.

Більшість істинно-православних християн вважають, що сам Бог причащає їх духовним причастям, і таїнство причастя здійснюється. Воно здійснюється під час домашньої молитви, коли віруючі, у пам'ять про таємну вечерю, вживають прісний хліб і п'ють воду зі святого джерела. Хрещення здійснюється у спеціальній хрестовидній ополонці, куди людей занурюють тричі, у присутності всіх членів громади.

Слід відзначити, що і в ІПЦ, і в ІПХ іконостаси значно багатші, ніж у звичайних православних. Справа в тому, що поруч з іконами канонізованих святих вони поміщають портрети святих, не канонізованих церквою.

Є деякі розбіжності в істинно-православних християн із православними віруючими щодо дотримання постів. І хоча вони дотримуються одних і тих самих постів, досить значна частина віруючих істинно-православних християн взагалі відмовляється від м'ясної їжі. Під час великого посту частина з них не вживає навіть рибних продуктів і рослинного масла.

У 60-ті роки ХХ ст. з'явилися праці, автори яких стверджували, що істинно-православні християни внесли багато нового в православну обрядність. Зокрема, П.Л. Каушанський відзначав, що від вступаючих у громади ІПХ вимагають клятви, яка пишеться власною кров'ю на вірність істинному православ'ю і дотримання обітниці безшлюбності⁴². На нашу думку, автор таким чином виконував чийсь соціальне замовлення. Дійсно, в усі часи діяльності ІПХ для її членів були характерними і обов'язковими вимоги нерозголошення таємниці їхньої діяльності й віровчення. Постійне переслідування владою членів ІПЦ, а згодом й ІПХ, жорстокі репресії що до них спричинили абсолютну таємність діяльності організацій. Тим більше, що істинно православні християни на гіркому досвіді ІПЦ і своєму власному знали, що радянська влада не терпить жодних виявів вільнодумства й іншодумства.

Нерв усього віровчення істинно-православних християн, його фундамент становлять прихід Антихриста, кінець світу і друге пришестя Христа на землю. В очікуванні апокаліпсису істинно-православні християни посилаються не на догми і канони Православної церкви, а безпосередньо звертаються до апокаліптичних пророкувань Біблії. В одному з них описується сцена втечі жінки, яка народила "немовля чоловічої статі" (Апок. XII, 1) від червоного дракона із сімома головами і десяти рогами. Повержений з неба дракон почав переслідувати жінку, як це описується в "Об'явленні Іоанна Богослова", але вона "втекла від нього в пустелю, де для неї було приготовлене місце від Бога" (Апок. 12,6). Під апокаліптичною жінкою послідовники ІПХ розуміють самих себе, а під драконом – радянську владу, від якої їм необхідно рятуватися. Тобто істинно-православні християни жодною мірою не відмовились від апокаліпсизму Істинно-Православної церкви. Навпаки, наочний приклад переслідування інакомислячих дав представникам ІПХ можливість піти значно далі у запереченні радянської влади як живого Антихриста⁴³. З самого початку свого існування і до сьогодні значна кількість віруючих ІПХ вбачали і вбачають у діяльності радянської влади Антихриста, нову вигадку диявола. Мабуть, важко знайти такий захід радянської влади, який би не був оголошений адептами ІПХ печаттю Антихриста. Це було й створення комун, колгоспів, радгоспів, вибори, перепис населення тощо⁴⁴. Єдиний шлях спасіння від "печатей Антихриста", який знайшли істинно-православні християни, – розрив із громадським життям і спілкування в колі своїх єдиновірців.

Відхід від світу, як одна із форм спасіння для вічного життя, не є чимось новим для православ'я. Протягом століть, засуджуючи недосконалість людського суспільства, церква благословляла "відхід від мирських суєт". Схимництво, аскетизм прославлялись церквою як

свого роду християнські добродетності. Вищим ідеалом християнської церкви є людина, яка повністю порвала з мирським життям і присвятила себе служінню Богу. Есхатологічне заперечення миру привело істинно-православних християн до прагнення розірвати зв'язок із суспільним життям і піти із "забрудненого Антихристом світу".

Особливо болючим питанням для віруючих ІПХ та й ІПЦ були вибори в місцеві і вищі державні органи, а також служба у радянській армії. Під час бесід із віруючими ІПХ, вони відверто говорили, при цьому посилаючись на Біблію, що там сказано: не вбивайте один одного, і цим мотивували свою агітацію серед молоді проти служби у радянській армії⁴⁵.

З часом істинно-православні християни змушені були частково рахуватись з існуванням радянської влади. Якщо раніше вони проголошували її породженням диявола, і існуючої без Божого Благословіння, то у 60-ті – 70-ті роки ХХ ст. віруючі істинно-православні християни говорили, що "...радянська влада прийшла без Божого благословіння, за допомогою революції, здійсненої народом за наказом диявола. І зараз її обирають не від Бога, а знизу, від безбожного суспільства"⁴⁶.

Діяли громади істинно-православних християн в умовах абсолютної заборони, тому дати точну географію поширення і кількісний склад послідовників на території України практично неможливо. Представники радянської влади на місцях, очевидно, діяли за принципом: заборонено – значить не існує. Усе ж на підставі наших довідок ми можемо константувати, що у 1959 р. у Черкаській області діяла 1 громада ІПХ, 14 громад (понад 200 чоловік) діяло у Чернігівській області, 3 громади – у Кіровоградській, 13 громад – у Полтавській⁴⁷. Уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді міністрів УРСР на нараді у Москві у листопаді 1959 р. заявив, що "...серед незареєстрованих груп віруючих необхідно звернути головну увагу на секту п'ятидесятників – трясунів, ієговістів, реформістів-адвентистів, істинно-православних християн та ін. тому, що ці секти не визнають радянське законодавство, в основі їх віровчення закладене бузувірство у виконанні обрядності⁴⁸. Ці секти перебувають в орбіті роботи ворожої контррозвідки (американської і західнонімецької); судові процеси, які відбулися в Україні над керівниками цих сект, виявили зв'язок їх із закордоном, зокрема з Америкою, Західною Німеччиною, Канадою та іншими"⁴⁹, – висловив своє занепокоєння уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді міністрів УРСР.

1959 рік – рік ХХІ з'їзду КПРС, коли партія взяла курс на розгорнуте комуністичне будівництво суспільства і водночас розпочався новий етап боротьби з релігією. На початку 60-х років ХХ ст. розгорну-

лась масова антирелігійна пропаганда, яка була поєднана з наклепами і політичними звинуваченнями на адресу віруючих. Різко посилювався тиск з боку Ради у справах релігій і КДБ на керівників релігійних об'єднань, у тому числі й на керівників істинно-православних християн. Складність існування релігійного об'єднання ІПХ полягала ще й у тому, що його громади перебували поза реєстрацією. Але все ж боротьба за свободу совісті продовжувалась. Про те, що незважаючи на тиск і політичні переслідування, істинно-православне християнство продовжувало розвиватись, свідчать такі дані: у 1961 р. у м. Ірпіні Київської області існувала громада ІПХ⁵⁰; у тому ж році існувала громада у Вінницькій області, яка нараховувала 50 осіб⁵¹. У 1973 р. у Чернігівській області діяло 5 громад ІПХ, у Хмельницькій – 2 громади⁵². 1977 р. – три громади ІПХ у Овручському районі Житомирської області⁵³. У цьому ж році громади ІПХ діяли на території Миколаївської і Чернігівської областей⁵⁴.

“Декларація” митрополита Сергія розділила на довгі роки не лише єпископів, духовенство, але і мільйони парафіян і відіграла велику роль у житті Православної церкви. Значна частина єпископів, а з ними духовенство і парафіяни не прийняли “Декларацію”; виник рух “непоминаючих”, тобто тих, хто не поминав під час літургії митрополита Сергія як предстоятеля Російської Православної церкви, оскільки не визнавали за ним канонічного права на це місце і не поділяли його поглядів на становище Православної церкви у державі в ті роки. Так утворилась “тихонівська” Церква, яка й сьогодні має своє продовження. Таким чином виникає Істинно-Православна церква й істинно-православне християнство. Арешти духовенства, які розпочалися одразу після революції, небачено посилюються у роки сталінщини. У 1939 р. на волі залишилося лише чотири архієпископи⁵⁵. Звичайно, що в такій ситуації православному духовенству і його парафіянам не залишалось нічого іншого, як перейти у жорстку опозицію до влади. Епоха сталінізму була страшною не лише масовим терором, але й руйнацією тих моральних засад, утвердження і охорону яких Православна церква завжди вважала своїм першочерговим обов'язком. У відомому “Соловецькому посланні” єпископів прямо говорилось про “глибокі розбіжності у самих засадах світоспоглядання між церквою і державою”, яке проголосило ідеологію посилення класової боротьби і масового терору⁵⁶.

Чому ми вважаємо, що Істинно-Православна церква й істинно-православні християни не являється сектою? Справа в тому, що обидва релігійні об'єднання заперечують не православ'я в цілому, а духовенство, яке змінило свою політичну орієнтацію і тим самим продалось Антихристу. У міру ж поступового відходу ІПЦ й ІПХ від

традиційних установок тихонівської орієнтації зникають ті протиріччя, які мали місце у свій час між двома напрямками у православ'ї. І тільки неприязнь до сучасного духовенства, яка протягом десятиліть формувалась у свідомості істинних, утверджена серед них думка про безблагодатність церкви і надалі стримує значну частину послідовників від її визнання і регулярного відвідування. Саме ці фактори свідчать про те, що Істинно-Православна церква й істинно-православні християни є позацерковною течією у православ'ї. Одне із основних положень віровчення істинно-православних християн про те, що роль посередника між Богом і віруючими виконує лише Ісус Христос, а тому не потрібно священиків, теж свідчить, це був не конфлікт вір, а конфлікт духовенства, який згодом переріс у сліпе протистояння істинно-православних і держави.

З приходом незалежності в Україну, з утвердженням державності послаблюються антигромадські настрої, релігійний фанатизм. Спадає психологічна напруга, яка була викликана пророкуваннями про прихід Антихриста, про близький кінець світу послідовниками ІПЦ й ІПХ. Утворення релігійних об'єднань ІПЦ й ІПХ стали різновидом православно-протистояння тоталітаризму і своєрідною формою протесту до офіційного православ'я, яке визнало радянську владу і лояльно ставилося до комуністично-атеїстичного режиму.

¹ ГДА СБ України. Ф. 13, од. зб. 357, а. 9.

² Осипова І.І. Сквозь огонь мучений и воду слез... М., 1998. – С. 12.

³ Осипова І.І. Названа праця. – С. 12.

⁴ Цит. за: Осипова І.І. Названа праця. – С. 13.

⁵ Цит. за: Осипова І.І. Названа праця. – С. 14.

⁶ ГДА СБ України. Ф. 13, од. зб. 357, а. 10.

⁷ Русская истинно православная церковь. Одесса, 1999. – С. 4.

⁸ Там само.

⁹ Поснов М. История христианских сект. К., 1991. – С. 87; Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К., 1999. – С. 558.

¹⁰ ГДА СБ України. Ф. 13, од. зб. 385, а. 12.

¹¹ Там само. А 29.

¹² Там само.

¹³ Там само. А 37.

¹⁴ Там само. А 35.

¹⁵ Цит. за: Русская истинно православная церковь. – С. 5.

¹⁶ ГДА СБ України. Ф. 13, од. зб. 385, а. 40-41.

¹⁷ Там само. А 41.

¹⁸ Там само.

-
- ¹⁹ Там само. А 213.
²⁰ Див.: Федоренко Ф. Названа праця. С. 213.
²¹ Там само.
²² Цимбал Г.В. Манифест православних християн. М., 1958.
²³ ЦДАВО. Ф. 4648, оп. 5., од. зб. 361, а. 6, 7.
²⁴ ГДА СБ України. Ф. 13, од. зб. 385, а. 14.
²⁵ Там само.
²⁶ ГДА СБ України. Ф. 53, од. зб. 385, а. 23.
²⁷ Там само.
²⁸ ЦДАВО. Ф. 4648, оп. 2., од. зб. 344, а. 5.
²⁹ Там само. Оп. 5, од. зб. 356, а. 78, 90, 95, 117.
³⁰ Там само. Од. зб. 401, А 9.
³¹ Там само. Од. зб. 332, а. 5.
³² Там само. Оп. 7, од. зб. 52, а. 94.
³³ Там само.
³⁴ Там само. А 108.
³⁵ Русская истинно православная церковь. – С. 79-84.
³⁶ Федоренко Ф. Названа праця. – С. 214.
³⁷ Демьянов А.И. Названа праця.
³⁸ ЦДАВО. Ф. 4648, оп. 5., од. зб. 330, а. 8; оп. 7, од. зб. 52, а. 93-94.
³⁹ Див.: Федоренко Ф. Названа праця. – С. 214.
⁴⁰ ЦДАВО. Ф. 4648, оп. 3., од. зб. 355, а. 15.
⁴¹ Див.: Демьянов А.И. Названа праця. – С. 116.
⁴² Див.: Каушанський П.Л. Идеология и деятельность христианских сект. Кемерово, 1965. – С. 96.
⁴³ ЦДАВО. Ф. 4648, оп. 5., од. зб. 361, А 8.
⁴⁴ Там само. А 13-16.
⁴⁵ Там само.
⁴⁶ Там само. Оп. 4, од. зб. 235, а. 11.
⁴⁷ Там само.
⁴⁸ Там само. Од. зб. 236, а. 70.
⁴⁹ Там само.
⁵⁰ Там само. Оп. 2, од. зб. 344, а. 5.
⁵¹ Там само.
⁵² Там само. Оп. 5, од. зб. 356, а. 78, 115.
⁵³ Там само. Оп. 7, од. зб. 52, а. 82.
⁵⁴ Там само. А 93, 108.
⁵⁵ Див.: Борщев В. Возвращение дыхания // На пути к свободе совести. М., 1989. – С. 218.
⁵⁶ Там само.